

Лоскутова Н. М. Кінематографічна термінологія французької та української мов: особливості розвитку / І. В. Ступак, Н. М. Лоскутова // Актуальні проблеми романо-германської філології та прикладної лінгвістики : науковий журнал / редкол. В. І. Кушнерик та ін. – Чернівці : РОДОВІД, 2016. – Вип. 11-12, ч. 2. – С. 268–272.

Ступак І. В. (Одеса), Лоскутова Н. М. (Маріуполь)

КІНЕМАТОГРАФІЧНА ТЕРМІНОЛОГІЯ ФРАНЦУЗЬКОЇ ТА УКРАЇНСЬКОЇ МОВ: ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ

У статті розглянуто формування й розвиток кінематографічної термінології французької та української мов. Здійснено тематичний, генетичний, словотвірний та семантичний аналіз кінотермінів. Виявлено їх структурні особливості та найбільш продуктивні способи термінотворення.

Ключові слова: термін, терміносистема, термінотворення, кінематографічна термінологія.

В статье рассматривается формирование и развитие кинематографической терминологии французского и украинского языков. Осуществлен тематический, генетический, словообразовательный и семантический анализ кинотерминов. Выявлены их структурные особенности и наиболее продуктивные способы терминообразования.

Ключевые слова: термин, терминотворення, терміносистема, термінообразование, кінематографічна термінологія.

The article deals with the formation and development of cinematographic terminology in French and Ukrainian languages. The topical, genetic, morphological and semantic peculiarities of the cinematographic terms are analyzed. Their structural features and the most productive ways of term formation are revealed.

Key words: term, terminological system, terms formation, cinematographic terminology

Людина відбиває в мові навколишню об'єктивну дійсність, фіксує знання, закріплює досягнення культури, науки і техніки. Як наслідок, у лексиці загальнонаціональної мови виникає величезна кількість термінів, які потребують упорядкування та уніфікації. Термін входить до складу спеціальної лексики, яку називають термінологією. Остання є невід'ємною частиною національної мови, окремою підсистемою літературної мови, яка

розвивається і функціонує згідно загальномовних законів. Кожна термінологія обслуговує тільки одну певну галузь науки і техніки, у зв'язку з чим у мові наявна величезна кількість вузькоспеціалізованих терміносистем, наповнених лише їм властивими термінами.

Проблеми дослідження термінології як складової частини загальнонаціональної мови вивчалися в теоретичному (теоретичне термінознавство – Л. Ю. Буянова, І. М. Волкова, Л. А. Капанадзе; Ф. Годен; С. Рош) [1; 3; 4; 8; 11] та практичному аспектах (прикладне термінознавство – З. Й. Куньч, С. Балме) [6; 7] не тільки мовознавцями, але й фахівцями технічних галузей знань (М. Вакуленко, І. С. Кудашев, С. Интеррант, Ж. Кирион) [2; 5; 9; 10], які відзначали факт незадовільного стану багатьох термінологій.

Зважаючи на це, дослідження термінології певної галузі науки або техніки є вкрай актуальним. Наша робота присвячена дослідженню кінематографічної термінології (далі КТ) у французькій та українській мовах, адже міжмовне зіставлення їх структурних і семантичних особливостей дає можливість розкрити загальномовні процеси та закономірності в досліджуваних мовах, а також систематизувати специфічні риси та явища кожної мови. Звернення до вивчення саме кінематографічних термінів зумовлене тим, що кінематографія є всеосяжною галуззю людського знання і її значимість важко переоцінити. Сучасна кінематографія чинить потужний психологічний вплив на людину, на формування її смаків, поглядів, світогляду, що пояснюється активною участю кінематографа в масовій комунікації.

Метою дослідження є багатоаспектний аналіз КТ: дослідження її складу, походження, структурних та парадигматичних особливостей. Відповідно до мети сформульовано такі *завдання*: виявити чинники, що впливають на формування КТ; дослідити структурні особливості термінотворення кожної з мов дослідження; виділити продуктивні способи термінотворення КТ і виявити його специфіку у французькій та українській

мовах; зіставити та проаналізувати лексико-семантичні особливості кінематографічних ТО.

Об'єктом дослідження є КТ французької та української мов (далі КТФМ та КТУМ) на сучасному етапі їх розвитку.

Предметом дослідження є структурно-семантичні особливості кінематографічних термінів французької та української мов.

В даному дослідженні під КТ будемо розуміти сукупність термінів на позначення кола понять кінематографічної галузі, що описує діяльність щодо створення рухомих зображень і включає в себе поняття кіномистецтва і кіноіндустрії.

Проаналізувавши 5388 французьких та 4947 українських кінематографічних термінів з точки зору походження, структури та лексико-семантичних особливостей, ми дійшли до наступних висновків:

1. Будучи галуззю культури і техніки, яка характеризується світовим масштабом, кінематографія являє собою доволі складну систему. Цілком закономірно, що для номінації її понять у французькій та українській мовах протягом століття створювався спеціальний пласт лексики – КТ, який є органічною частиною національної літературної мови. У більшості випадків кінематографічні термінологічні одиниці (далі ТО) відповідають вимогам, що пред'являються до них: французькі та українські терміни створюються відповідно до норм і правил національних мов, вони є точними, експресивно нейтральними, а їх логічність підтверджується дефініцією: **фр.:** *blimper*, *séquence (f)*, *cinéroman (m)*, *cadrage (m)*, *film (m)*; **укр.:** *інтерпозитив*, *кінофорум*, *мультиплікат*, *колоризація*, *фільмостат*.

2. Становлення кіномистецтва проходило у 5 етапів, які є однаковими для обох мов: I етап – період з моменту зародження кінематографії (1895 р.) до закінчення Першої світової війни в 1918 р (**фр.:** *projecteur (m)*, *caméra (f)*, *écran (m)*, *réaliser*, *montage (m)*, *plan (m)*; **укр.:** *проектор*, *камера*, *кадр*, *екран*, *фільм*, *зйомка*, *монтаж*); II етап – 20-ті рр. ХХ ст. (**фр.:** *bonimenteur (m)*, *gagman (m)*, *slapstick comedy (f)*, *carton (m)*; **укр.:** *танер*, *гегмен*, *агітаційний*

фільм, ракурс знімання); III етап – 30-40-х рр. XX ст. (фр.: *mixage (m)*, *synchronisation (f)*, *effet (m) sonore*, *film (m) parlant*, *Cinécolor (m)*; укр.: *тон-ательє, синхронізація, фонограма, світлочутлива кіноплівка, бланк-фільм*); IV етап – з другої половини 40-х до 90-х років XX ст. (фр.: *film (m) noir*, *cinéma (m) psychédélique*, *cinémascope (m)*, *cinématographie (f) panoramique*; укр.: *панорамне кіно, фільм-вистава, надвеликий кіноекран, підводне кінознімання*); V етап – з кінця 90-х рр. XX століття і по сьогодні (фр.: *layout (m)*, *bande (f) code*, *capture (f) de jeu*, *cinéma (m) dynamique*; укр.: *морфінг, цифровий кінопроектор, гостинг*).

В обох мовах в основу КТ лягли передтерміни із суміжних наук, що мають пряме відношення до становлення кіномистецтва: оптики, фотографії, хімії, механіки, ілюзійонізму, театру, літератури, образотворчих мистецтв. З цих же галузей протягом довгого часу КТ досліджуваних мов запозичувала різні ТО, спеціалізувавши їх значення. Наприкінці першого періоду (1918 р.) було сформовано поняттєве ядро кінематографії, а до кінця третього періоду (30-ті рр. XX ст.) – сформувалася КТ як така, з її термінологічним ядром, представленим вузькогалузевими термінами.

3. З точки зору тематичної організації, КТ французької та української мов можна поділити на 14 поняттєво-тематичних груп, що вирізняються ієрархічністю і системністю відносин. Ці групи дозволяють відобразити специфіку кінематографічних понять і охоплюють наступні номінації: процеси кіновиробництва, методи і прийоми їх реалізації, жанрові різновиди кінотворчості, матеріали і речовини, їх властивості та дефекти, величини та одиниці вимірювання, приміщення спеціального призначення, кінематографічні професії та спеціальності, професійні організації, дисципліни, що мають відношення до кінематографії, механізми та пристрої, що використовуються у кіномистецтві, з переважанням останніх (фр.: *grue (f)*, *Louma (f)*, *viseur (m) reflex*, *objectif (m) à flou artistique*; укр.: *затінювач, кадрувальна рамка, секційний операторський кран, стросний кінознімальний апарат*).

4. З етимологічної точки зору французькі та українські кінематографічні терміни представлені національними та запозиченими ТО, з превалюванням останніх (84,6 % (1114 ТО) в КТФМ і 82,2 % (1097 ТО) в КТУМ), що дозволяє говорити про неоднорідність лексичного складу кінематографічних термінів. Власне-мовні кінематографічні терміни зазвичай проникали до КТ шляхом термінологізації загальнолітературних ТО (**фр.:** *griffe (f)*, *loupe (f)*, *foyer (m)*, *viser*, *serrer*, *terrain (m)*; **укр.:** *зменшення зернистості*, *постановник*, *знімання*, *гра*).

Значна кількість іншомовних лексем (серед яких багато інтернаціоналізмів) потрапила шляхом транстермінологізації з суміжних термінологій (**фр.:** *zoom* (англійська) → *zoom (m)* / *зум* (фотографічна термінологія), *Leitmotiv* (німецька) → *leitmotiv (m)* / *лейтмотив* (музична термінологія). Запозичення власне для потреб КТ переважно є англіцизмами і вони представлені як матеріальними запозиченнями, так і скалькованими ТО (**фр.:** *remake (m)*, *click-stop (m)*, *sitcom (f)*, *jump cut (m)*, *dry for wet (m)*; **укр.:** *діна-фільм*, *продюсер*, *таглайн*, *хеппенінг*, *драмеді*).

5. Структурна класифікація КТ охоплює два великих класи кінотермінів: монолексемні і полілексемні ТО. Для КТ досліджуваних мов характерне переважання полілексемних термінів (70,7 % (3561 ТО) в КТФМ і 64,2 % (2891 ТО) в КТУМ) над монолексемними (29,3 % (1478 ТО) в КТФМ і 35, % (1612 ТО) в КТУМ). Французькі та українські кінематографічні терміносполучення характеризуються складною компонентною структурою і поділяються на дво- і багатоконпонентні (**фр.:** *assistant (m) réalisateur*, *projection (f) à deux dimensions*, *film (m) à grain extrêmement fin*; **укр.:** *сунка анімація*, *кінопроекційна апаратура*, *дублер актора для складних трюків*). В КТ досліджуваних мов превалюють бінарні терміносполучення з формальною розкладністю компонентів. В КТФМ переважає граматичний зв'язок керування з використанням прийменників, а в КТУМ – безприйменниковий граматичний зв'язок узгодження (**фр.:** *image (f) par image*, *film (m) dans le film*, *cinéma (m) sans cabine*; **укр.:** *музичний кінозбірник*,

драматургія фільму, метод фронтпроекції). Порівняно з українською, французька мова характеризується більшою різноманітністю структурних моделей.

6. Монолексемні терміни КТ французької та української мов поділяються на афіксальні ТО, складні та складноскорочені ТО, конверсиви і ТО, утворені шляхом семантичного перенесення. Такий розподіл свідчить про те, що КТ досліджуваних мов використовує весь арсенал термінотворчих засобів.

7. Найбільш значну роль у творенні монолексемних термінів відіграє семантична деривація, за допомогою якої утворено 16,6 % (837) ТО в КТФМ і 15 % (674) ТО в КТУМ. Головним каналом поповнення КТ є транстермінологізація ТО з суміжних, а в ряді випадків і не пов'язаних з кінематографом терміносистем (**фр.:** *halo (m), mélodrame (m), aberration (f), rapogata (m)*); **укр.:** *мелодрама, аберація, гучномовець, панорама*). Також КТ досліджуваних мов поповнюється загальнолітературними словами, вжитими в переносному значенні. У цьому випадку має місце метафорична або метонімічна транспозиція (**фр.:** *iris (m), lyre (f), masque (m), César (m), mitchell (f)*); **укр.:** *магазин, шторки, сковзання, Оскар, юпітер*).

8. Морфологічний спосіб посідає третє за продуктивністю місце у творенні монолексемних кінематографічних ТО шляхом використання внутрішніх ресурсів (8,7 % (438 ТО) в КТФМ і 10,6 % (477 ТО) в КТУМ). В обох мовах суфіксація є найбільш використовуваним засобом морфологічної деривації (**фр.:** *staff → staffeur (m), repère → repérer, hollywood → hollywoodien*); **укр.:** *типаж → типажність, фільм → фільмувати, дубляж → дубляжний*), а префіксальні і парасинтетичні деривати значно поступаються суфіксальним похідним (**фр.:** *montage → prémontage (m), sonoriser → postsonoriser, filmique → afilmique*); **укр.:** *продюсер → співпродюсер, знімати → перезнімати, кіногенічний → некіногенічний*). У кожній з досліджуваних мов були виявлені специфічні набори афіксальних формантів, представлені як національними, так і інтернаціональними (грецькими та латинськими)

суфіксами і префіксами. Французькі та українські афікси мають широкі сполучні можливості і використовуються в основному для утворення субстантивів, що іменують поняття ознак, дій, процесів, станів.

Незначною продуктивністю характеризується створення монолексемних конвертованих термінів в КТФМ і КТУМ (3 % (45 ТО) і 2,5 % (40 ТО), відповідно). Конверсія трансформує семантику ТО, змінивши її граматичну категорію: серед французьких конверсивів превалюють субстантивати, а серед українських – ад'єктивати (**фр.:** *intermédiaire (m)*, *fantastique (m)*, *audiovisuel (m)*; **укр.:** *екранізований, зафільмований, мікшерська*).

9. Монолексемні терміни, утворені синтаксично-морфологічним способом, займають четверте за продуктивністю місце в КТ досліджуваних мов: 4% (203 ТО) в КТФМ і 10,2% (461 ТО) в КТУМ. Найбільшу кількість термінів в обох мовах утворено шляхом складання основ (зв'язаних і вільних) (**фр.:** *gyrocámara (f)*, *cinéorama (f)*, *vidéoanimation (f)*; **укр.:** *кінорепертуар, відеозвукозапис, телеекранізація*). Композиція дозволяє влучно виразити нові поняття, економлячи мовні засоби. Основна частина французьких і українських композитів містить у своєму складі грецькі та латинські терміноелементи, серед яких найбільшу активність мають префіксоїди *vidéo-/відео-*, *теле-*, *стерео-*, суфіксоїди *-graphie/-граф*, *-scope*, *-mètre*, *-thèque/-тека* і афіксоїди *ciné-/кінема(to)-* та *кіно-/кінемато-*. Використання юкстапозиції і аббревіації більш поширене у французькій мові, ніж в українській, де остання є зовсім непродуктивною (**фр.:** *pare-lumière (m)*, *écran-valise (m)*, *PA 'plan (m) américain'*; **укр.:** *художник-мультиплікатор, фільм-опера, УКА 'Українська кіноасоціація'*).

10. Аналіз лексико-семантичної парадигматики КТ французької та української мов показав, що їй притаманні всі основні відносини, характерні для лексичної системи національних мов в цілому, але при цьому вони відрізняються специфікою свого прояву і діють менш активно, ніж у загальнолітературній мові. Так, явище полісемії охоплює лише 4 % (215 ТО) французьких і 2,8 % (138 ТО) українських кінематографічних термінів.

Небажаність полісемії пояснюється тим, що в межах термінології термін має відповідати певному поняттю, в іншому випадку порушується системність ТО. У той же час наявність багатозначних термінів, дозволяє розглядати полісемію як одну з тенденцій розвитку КТ. Французькі терміни-полісеманти, як правило, мають два значеннями і представлені моно- і полілексемними ТО. Українські багатозначні терміни також в основному бісемічні, але представлені переважно монолексемними ТО (*doublage (m)* / *дубляж* 1) виконання ролі по черзі двома акторами; 2) заміна текстової частини звукового фільму перекладом іншою мовою).

11. Ще більш небажаним явищем в рамках однієї термінології є омонімія, яка перешкоджає точному сприйняттю термінів. Аналіз омонімії в КТ з точки зору функціонування дозволив виявити внутрішньосистемні, міжгалузеві і міжфункційно-стильові омоніми, з яких реальну проблему становить тільки перший вид омонімів (5,5 % (47 ТО) в КТФМ і 0,3 % (2 ТО) в КТУМ) (**фр.:** *cinémathécaire (m)* ‘службовець фільмотеки’ – *cinémathécaire* ‘фільмотечний’; **укр.:** *ексцентрик* ‘металевий диск кінопроектора зі зміщенням осі диска відносно осі вала’ і *ексцентрик* ‘артист, який виконує ексцентричні номери’). Внутрішньосистемна омонімія більш притаманна КТФМ, тому що у французькій мові загалом наявна велика кількість лексичних та граматичних омонімів. Функціонування інших видів омонімів не викликає труднощів, оскільки вони належать до різних галузей знань і сфер діяльності.

12. Синонімія в термінології є також недоречною. Тим не менш, було зафіксовано 458 (8,5 %) синонімічних рядів в КТФМ і 285 (5,8 %) – в КТУМ. Схожі за значенням терміни пов’язані відносинами абсолютної синонімії (охоплює дублети і варіанти) або відносинами умовної синонімії (охоплює контекстні і часткові синоніми). В КТ досліджуваних мов переважають терміни-дублети, які в обох мовах представлені паралельним вживанням двох іншомовних найменувань (**фр.:** *scénario (m)* – *script (m)*, *filmique* – *cinématographique*, *phonocapteur (m)* – *pick-up (m)*; **укр.:** *еклер* – *ротоскоп*,

каше – маска, лібретист – сценарист). Серед термінів-варіантів найбільшого поширення отримали синтаксично-морфологічні варіанти (фр.: *film (m) routard – routard (m), machine (f) de tirage – tireuse (f)*; укр.: *ігровий кінематограф – ігрове кіно, кінематографічний образ – кінообраз*). Умовні синоніми зустрічаються рідше в КТ досліджуваних мов: в КТФМ переважають часткові терміни-синоніми, в той час як в КТУМ спостерігається більш частотне використання контекстних синонімів (фр.: *acuité (f) de l'image – netteté (f), vidéo-clip (m) – clip (m)*; укр.: *кіно категорії 3 – малобюджетне кіно, кінопрем'єра – прем'єра*).

13. Явище антонімії, яке представляє поняття з полярним значенням, утворює багатопланову систему протиставлень: в КТФМ було виявлено 326 (6 %) антонімічних пар, а в КТУМ – 279 (5,6 %). За типом опозиції диференційних сем кінематографічні терміни-антоніми поділяються на векторні, комплементарні і конверсивні, з переважанням векторних антонімів у досліджуваних мовах (*générique (m) de début / титр заголовний – générique (m) de fin / титр кінцевий*). В КТ досліджуваних мов лексична антонімія представлена ширше, ніж словотвірна, причому переважна більшість антонімічних пар представлено ТС (*prise (f) de vues en intérieur / навільйонна зйомка – prise (f) de vues en extérieur / натурна зйомка*).

Таким чином, КТ французької та української мов являє собою відносно молоду, але, тим не менш, сформовану і досить складну систему. КТ продовжує розвиватися, узгоджуючись з сучасними тенденціями розвитку суспільства та технологічного прогресу і підкоряючись дії загальномовних законів. Ряд проблемних моментів (наявність синонімії, полісемії, омонімії, багатокомпонентних громіздких термінів) свідчить про недостатню уніфікованість та унормування досліджуваної термінології в обох мовах і сигналізує про необхідність проведення більш ретельного планування і стандартизації в процесі впорядкування КТ.

Список використаної літератури

1. Буянова Л. Ю. Термин как единица логоса / Л. Ю. Буянова. – Краснодар : Изд-во Кубан. гос. ун-та, 2002. – 184 с.
2. Вакуленко М. Сучасні проблеми термінології та української наукової термінографії / М. Вакуленко. – К. : Видавн.-поліграф. центр «Київський університет», 2009. – 69 с.
3. Волкова И. Н. Стандартизация научно-технической терминологии / И. Н. Волкова. – М. : Изд-во стандартов, 1984. – 199 с.
4. Капанадзе Л. А. Взаимодействие терминологической лексики с общелитературной : автореф. дис. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.02 «Русский язык» / Л. А. Капанадзе ; Моск. гос. пед. ин-т. – М., 1966. – 25 с.
5. Кудашев И. С. Проектирование переводческих словарей специальной лексики / И. С. Кудашев. – Helsinki, 2007. – 443 с.
6. Куньч З. Й. Становлення і розвиток української риторичної термінології : дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / З. Й. Куньч ; НАН України. – К., 1997. – 227 с.
7. Balmet S. Pratiques du français scientifique / S. Balmet, M. H. de Legge. – Paris : Hachette, 1992. – 226 p.
8. Gaudin F. Socioterminologie. Une approche sociolinguistique de la terminologie / F. Gaudin. – Bruxelles : Duculot, 2003. – 286 p.
9. Interrante C. G. Standardization of technical terminology: principles and practices / C. G. Interrante, F. J. Heymann. – Toronto : ASTM International, 1983. – 153 p.
10. Quirion J. Dans tous les sens du terme / J. Quirion, L. Depecker, L.-J. Rousseau. – Ottawa : Presses de l'Université d'Ottawa, 2013. – 179 p.
11. Roche C. Terminologie et ontologie / C. Roche // Langages. – 2005. – Vol. 39. – № 157. – pp. 48–62.